

švedščini, je mednarodno znan tudi *Mauri Kunnas* (1950). Kot avtor slikanic uporablja tehniko stripa, ki opisuje pretekla in sedanja junaštva Fincev s šegavimi živalskimi liki.

Multinacionalni stripi so seveda našli pot tudi na Finsko, ki si je celo pridobila naziv »objubljenega dežela Donalda Ducka«; z izjemo nekaj rockovskih in najstniških revij (kot *Suosikki*) si večina časopisov za mladino ni uspela pridobiti večjega števila bralcev.

Književnost za otroke danes

Danes ima Finska cvetoče založništvo s širokim razponom različnih knjižnih zvrsti, ki se potegujejo za pozornost uporabnikov. V 70. letih je bilo veliko zaskrbljenosti za prihodnost fantazijske pripovedi in pravljice. 80. leta so bila priča vzponu kvalitetne slikanice ter poezije v finski književnosti za otroke. V istem času se nadaljuje nezmanjšano

zanimanje in zahteve javnosti po ljudski tradiciji in finski zgodovini. Prioritetno področje predstavlja lahko dostopno gradivo za otroke z učnimi težavami. Vendar se je med vsemi temi kategorijami morda najbolj uveljavila slikanica, ki vzbuja pozornost in hvalo z mnogih strani.

Finski pisatelji in ilustratorji za otroke so prejeli številne nagrade v tujini: *Tove Jansson* (1966 za celotno delo in knjige o Muminih); *Hannu Taina* (Grand Prix BIB 1987 za *Herra Kuningas/Gospod kralj*); *Kristiina Louhi* (Bronasta medalja Ezre Keatsa 1988 za slikanice o Aino); *Kaarina Kaila* (Zlato jabolko BIB 1983 za ilustracije *Male morske dekllice* H. Ch. Andersena – in drugih pravljic). Največ prevodov v tuje jezike imajo: Tove Jansson, Zacharias Topelius, Mauri Kunnas in Irmelin Sandman-Lilius.

prev. Breda Mahkota

(Maria José Sottomayor) ILUSTRACIJE V PORTUGALSKIH KNJIGAH ZA OTROKE

Maria José Sottomayor je umetnostna zgodovinarica in profesorica mladinske književnosti. Kot strokovnjakinja za mladinsko ilustracijo se loteva pregleda in analize razvoja portugalske ilustracije v knjigah za otroke in mladino. Dogajanje na tem področju od njegovih začetkov podaja v luči političnih in kulturnih razmer ter umetnostnih tokov v svoji deželi in prikaže, kako so se ti odražali v knjigah za otroke.

Na začetku opozori na dejstvo, da na Portugalskem posvečajo na področju knjig za otroke veliko več pozornosti besedilu kot ilustraciji. Poudarjajo pomen pripovedovanja zgodb in sezna-

njanja s poezijo in se tudi strokovno več ukvarjajo z besedilom, medtem ko na likovnem področju praktično ni virov, študij in analiz in kot avtorica prizadeto ugotavlja, tudi ne kataloga portugalskih ilustratorjev.

Avtorica ilustratorjev ne izbira po mnogoštevilnosti objavljenih del, temveč rahločutno upošteva redke vrline, značilne za dobre ilustratorje. Mednje šteje inovativnost, smisel za iskanje, razgrinjanje predlogov, kako vzpostaviti dialog med besedilom in sliko, in še več, sposobnost, upreti se skušnjavi, da bi otroka podcenjevali in ne obravnavali dovolj resno.

Portugalska na področju knjižne ilustracije nima velike tradicije. Ta je v svojih začetkih brez prepoznavnih značilnosti, odvisna povsem od posnemanja tujih, predvsem francoskih vzorov. V 50. letih diktature je kasneje izgubila stik z najboljšim, kar je ponujal moderni svet. Številni umetniki so bili v pregnanstvu; slikarji petdesetih in šestdesetih let, katerih številna dela so zaznamovana z vplivi konca druge svetovne vojne, so bili popolnoma izolirani in tako rekoč neznan portugalskemu občinstvu. Preganjanje umetnosti v totalitarni državi je vodilo v napačen sistem moralnih vrednot in plehek realizem s poskusi militarizma, kar ni dopuščalo mnogo možnosti, priti v stik z umetnostnimi gibanji tega stoletja.

Ob koncu 19. stoletja, ko se Evropa sooča s tremi gibanji na področju umetnosti, naturalizmom, realizmom in impresionizmom, se je na Portugalskem zaradi izoliranosti dežele, njenih ekonomskih problemov in dejstva, da je njena inteligenca raje študirala v Italiji kot v Franciji, uveljavil naturalizem, in sicer v literaturi in še bolj v slikarstvu. Svoje motive je črpal iz narave, se opiral na tradicije in se izražal v jeziku, povezanem z geografskimi značilnostmi. Zlahka ga prepoznamo tudi v književnosti za otroke.

Na področju ilustracije je tedaj ključna osebnost in tipičen predstavnik te smeri **Raul Lino** (1879–1974). Rodil se je v Lisboni, diplomiral pa v Hannoveru. Ob povratku leta 1897 je prepotoval domovino in risal. Tako so leta 1911 nastale ilustracije za knjigo *Animais nossos amigos* (Živali, naše prijateljice) pesnika Alfonsa Lop Lopesa Vieire. Portugalski otroci so z njo odkrivali podeželsko realnost in tradicije svoje dežele. Leto po ustanovitvi republike (1910) je delo že odsev zakonodaje leta 1911 sprejete ustave, ki vsebuje nekatere bistvene spremembe, kot šolsko obveznost za vse sloje prebivalstva

in uvedbo šolskih knjižnic. Mladinska književnost v tem času pridobiva pisce in slikarje, vendar je na področju ilustracije na tej stopnji le malo napredka: ilustracija ima še vedno le malo opravka z drugim možnim branjem besedila in služi v glavnem le kot okras.

Karikatura, sicer pojmovana v tem času na Portugalskem kot drugorazredna umetnost, je omogočila nove kvalitete – uveljavljanje teme, družbeni izraz in razlago dogodka. Najuglednejša osebnost na tem področju je bil **Bordalo Pinheiro**, ki se je približal tudi ilustraciji za otroke. Njegovi smeri so sledili: **Leal da Cunha**, njegov sodobnik, **Stuart Carvalhais**, **Emmércio Nunes**, **Bernardo Marques**, **Almada Negreiros**, in v današnjem času **João Abel Manta**.

Velika večina teh slikarjev je ustvarjala za otroke, **Stuart Carvalhais** (1887–1961) pa je najuglednejši med njimi. Zaprtil je na tisoče risb, ilustriral šest knjig za otroke, nekatere med njimi kot soavtor, njegovo najpomembnejše in pionirsko delo pa so risbe za *As aventuras de Quim e Manecas* (Dogodivščine Quim in Manecas 1915), ki ga je kasneje priredil tudi za film.

Karikaturi so sledili še drugi avtorji vse do osemdesetih let, ko **José de Lemos** in **Tossan** s skopimi, enostavnimi črtami izrisujeta značaje in zaplete.

Največji umetnik, pionir portugalskega modernizma, je **Amadeo de Souza-Cardoso** (1887–1918). Z dvajsetimi leti je odšel v Pariz in leta 1912 objavil svoj album *XX Dessins* (Dvajset risb). Na Portugalskem, kamor se je vrnil ob začetku prve svetovne vojne, dotlej niso poznali njegovega dela. Prvič se je predstavil leta 1917 v Oportu in nato v Lisboni. Umrl je leta 1918 in njegova dela so razstavili retrospektivno v Lisboni leta 1959, enainštirideset let po njegovi smrti. Leta 1984 pa sta pisatelj António Torrado in Maria Alberta Menéres oživila njegovo delo za otroke in odrasle, ko sta

ustvarila čudovito besedilo k njegovim dvajsetim risbam – *Histórias em ponto de contos* (Zgodbe za pripovedovanje). To so risbe s tušem in v njih najdemo vplive nove stvarnosti ter afriške in orientalske umetnosti.

Začetek dvajsetih let je izredno pomemben in buren čas v portugalski književnosti za otroke.

V tem času deluje ob velikih pisateljih, kot sta Aquilino Ribeiro in Antonio Sergio v književnosti za otroke in mladino še cela vrsta ustvarjalcev. Tedaj že prevladuje zavest, da otroci potrebujejo kvalitetna besedila in ilustracije na visoki umetniški ravni, ker se bodo le tako lahko razvili v neodvisne bralce.

Raquel Roque Gameiro (1889–1970) sodi med umetnike tega časa, ki so si najbolj prizadevali delati v tej smeri. Ilustrirati je začela že s štirinajstimi leti. Njeno delo so ilustracije v knjigi Ane de Castro Osório *Contes tradicionais portuguesas* (Portugalske pripovedi) in v prvi izdaji *Contos da Terra e do Mar* (Zgodbe s kopnega in morja) Antónia Sergia. Slikarka je s študijem besedila opisovala portugalsko družbo s finimi in diskretnimi barvnimi potezami.

Sara Afonso (1899–1983) je predstavnica portugalskega modernizma. Za otroke je risala od dvajsetih let vse do 1976. Njene ilustracije so zaradi njene klasične vzgoje mešanica hotene naivnosti in nekakšnega baroka, ki morda izhaja iz njenega poznavanja umetnosti vezenja. Ta stil je najbolj razpoznaven v njenih ilustracijah v knjigi *O crocodilo e o passarinho* (Krokodil in ptiček) Madalene Gomes. Sara Afonso se rahlo-čutno in z nežnimi potezami, s poezijo, polno melanholije, skuša približati otrokovim čustvom in domišljiji.

V tridesetih letih se Portugalska od leta 1926 sooča s čedalje večjo Salazarjevo močjo, katere posledica so tudi omejitve v osnovnem šolstvu in nov in

boleč val nepismenosti. Gospodarska kriza v istem času povzroča hude gospodarske probleme v Evropi. To je tudi čas vzpona radia in filma in njunega vpliva na otroke in mladino.

Ta krizni splet okoliščin pušča posledice v portugalski književnosti za otroke in mladino in uničuje, kar je bilo doseženega med prvo republiko.

Ilustracije kot tudi besedila izgubljajo svoj pred tem pridobljeni kritični in inovativni slog. Vrne se naturalizem in z njim povezava s preteklostjo in ravnodušnost do sedanjosti. Ilustracija je okrnjena, statična, polna predsodkov. Založništvo životari od ponatisov in le redkokateri umetnik ilustrira knjige za otroke. Primanjkuje novih avtorjev in novih knjig.

Druga svetovna vojna še zaostri razmere. Povojno obdobje s številnimi družbenimi spremembami, predvsem za otroke in ženske, vnese spremembe tudi na pedagoško področje, ko ni več mogoče uporabljati starih modelov za otroke, ki so preživeli nasilje in strahote vojne, ki jih indirektno čuti Portugalska.

Po koncu vojne se je kljub padcu fašizma na Portugalskem ohranila Salazarjeva diktatura. Posledica tega je bil val množičnega izseljevanja v Francijo in Nemčijo. Predvsem nekvalificirano delavstvo je zapuščalo deželo zaradi negotovih razmer, v katerih je živel mnogo ljudi.

Eden od načinov, kako kritizirati vladni sistem, je bil boj za boljši kulturni razvoj, ki se čuti tudi v knjižnih izdajah za otroke.

Sophia de Mello Breyner, pisateljica in dolgoletna demokratka, je čutila potrebo, da pokaže otrokom drugačno resničnost in začela je pisati zgodbe, ki jih je pripovedovala že svojim otrokom. In kar je vredno poudariti, najboljši slikarji so ji sledili od prvega trenutka.

Ko se je začelo to sodelovanje, so skoraj vsi pripadali surrealističnemu

gibanju, ki so ga portugalski slikarji delili z neorealizmom in abstraktnimi smerni. Surrealiste mnogokrat priznavajo za največje portugalske revolucionarje v estetiki.

Eden od njih je **Fernando de Azevedo** (1923), ki je opremil *A menina do mar* (Morska deklica) s slikami, v katerih zaznamo lirično abstraktnost, h kateri je težil surrealizem na Portugalskem ob koncu petdesetih let. Fernando de Azevedo je prominentna umetniška osebnost, pionir v nefigurativni ilustraciji, značilni za portugalske knjige za otroke in mladino. Mnogi, ki so proučevali razmerje otrok/knjiga, so opozarjali na ilustracije v omenjeni knjigi in jih označevali kot sporne. Vzgojeni v prepričanju, da je moderna umetnost agresivna in travmatična, so prezrli poetični pomen Azevedovih podob in niso razumeli njegovega predloga, naj bi se naučili videti dvoumnost tega, kar je resnično.

Luís Noronha da Costa (1942) je slikar, ki je ilustriral *A Fada Oriana* (Vila Oriana). Z barvo, senco in brez črt ustvarja umetnik ozračje fantastičnosti in sanjskosti, ki vzpodbuja otrokovo domišljijo in čustva.

José Escada (1934–1980) je priseljeni umetnik in je ilustriral eno samo delo za otroke – *A noite de Natal* (Božična noč) Sophie de Mello Breyner. Komaj očrtane figure so pri njem napolnjene s signali, ki se neskončno ponavljajo in izžarevajo čudežnost.

Prihajamo v šestdeseta leta s kolonialno vojno. Pisatelji in ilustratorji se zavzemajo za družbene spremembe, na področju književnosti za otroke je več svoboščin, odpirajo se nove poti v pisanju in ilustraciji.

Slikarka **María Keil** (1914) je ilustrirala večino del Matilde Rosa Araujo. Avtorica ocenjuje kot najpomembnejše delo Marie Keil ilustracije za knjigo *O Palhaco Verde* (Zeleni klovn), ki je v

Braziliji leta 1992 prejela nagrado Associação Paulista de Criticos de Arte kot najboljša tuja knjiga. Risba Marie Keil je zelo blizu neorealizmu, v svojih ilustracijah pa se ukvarja s portugalskimi socialnimi vidiki.

V tem času je delovala tudi pisateljica Alice Gomes, ki je vzpodbudila številne dejavnosti, povezane z otroki. Skupaj z drugimi je ustvarila zbirko Educação pela arte (Vzgoja z umetnostjo), prepričana, da ima kvalitetna knjiga pomembno vlogo v otrokovem socialnem in kulturnem razvojnem procesu.

Julio (1902–1983), surrealist, zelo blizu Chagallu, je avtor ilustracij k besedilu *Os ratos e o trovador* (Miši in trubadur). V hoteno nerodnih potezah čopiča s tušem pričara živali, odrasle in otroke, pri tem pa uporablja razporeditev risbe in praznega prostora, ki je polna pomenov. Njegova risba daje nežen, poetičen in občuten izraz, blizu otrokovemu svetu.

Antônio Costa Pinheiro, slikar, vsestranski ustvarjalec, pesnik in kritik, je prispeval ilustracije za antologijo Alice Gomes *Poesia para a infancia* (Poezija za otroštvo). S preprostostjo risbe in barv z močnim ljubečim poudarkom se je približal otroku, ne da bi ga podcenjeval.

Ob koncu šestdesetih let se je kot meteor pojavila na Portugalskem **Leonor Praça** (1936–1971), prekinila z vsem, kar se je v ilustraciji dotlej ustvarjalo, in se povsem posvetila knjigam za otroke. Ilustrirala je samo tri leta. Hotela je ilustrirati vsaj eno od besedil pisatelja Alvesa Redola, in rezultat je bil tu: *A flor vai ver o mar* (Cvetlica gleda na morje) in *A flor vai pescar no bote* (Cvetlica ribari v čolnu). Slikarka je ubrala svoje lastne načine v ilustraciji. V knjigi *Rama o elefante azul* (Modri slon Rama) Isabele da Nóbrega se barva, lepljenje, risba, vezenje združujejo v velikem slavju kot ogromen izziv otrokovi domišljiji. Po drugi strani odsevajo njene ilustracije emocionalen pogled na junake, tako da

približajo podobo mladim in jo vzpostavijo v tesnejšo zvezo z besedilom.

Svojo prvo knjigo podob z lastnim besedilom je Leonor Praça imenovala *Tucha e Bicó* (Tucha in Bicó).

Revolucija aprila 1974 naj bi prinesla težko pričakovano demokracijo tudi knjigi. Že pred tem je vrsta vplivnih ljudi sprožila gibanje za otroka, in zdaj je Ministério da Educação z njihovo pomočjo ne samo podprlo, ampak tudi poskrbelo za vrsto strokovno pripravljenih projektov na področju knjižnih izdaj in razdeljevanja igrač. Ponovno odprte šole in vrtci so prejeli knjige še vrsto naslednjih let.

Edino knjigo, ki jo je izdal Instituto de Tecnologia Educativa, *Viva a laranja* (Naj živi pomaranča) pisateljice Marie Isabel de Mendonça Soares, je ilustriral *João Machado* (1942), pomembna osebnost med ilustratorji sedemdesetih let.

João Machado, danes znan kot eden najboljših grafičnih oblikovalcev na svetu, je prvi prejel Nagrado sklada Calouste Gulbenkian za ilustracijo, ki so jo začeli podeljevati leta 1980, in je še danes na Portugalskem edina nagrada za ilustratorsko delo.

Med mnogimi umetniki, ki so se v tem času začeli posvečati ilustriranju knjig za otroke in mladino, je po študiju na Češkoslovaškem tudi *Manuela Baccelar*, ki je sledila novim rešitvam, novim izrazom, novim sredstvom, ki omogočajo drugačno razlago besedila s pomočjo slike. Za ilustracije v knjigi *Silka* Ilse Losa je na Bienalu ilustracij v Bratislavi (BIB) prejela Zlato jabolko. Zavedajoč se pomena soavtorstva za ilustratorja je ustvarila lik Tobije v *Este é o Tobias* (To je Tobias), kjer je čutiti vpliv njenega učitelja Jiříja Trnke. To je prva knjiga v seriji slikanic – nova izkušnja, ki so jo imeli za seboj že Leonor Praça, Zulmira Oliva in Maria Keil.

Kot rezultat napredka v osemdesetih letih in zblíževanja z drugimi drža-

vami evropske skupnosti začenja tudi skrb za otroka dobivati pravo mesto in težnje v tej smeri se kažejo tudi na knjižnem področju. Kljub temu, da knjižna produkcija velikokrat služi le plehkemu okusu, nekateri uredniki vztrajajo pri kakovosti besedila in ilustracije. Med njimi je *Afrontamento*, večkratni dobitnik nagrad v tujini, ki se lahko pohvali z izborom, ne zelo obsežnim, ampak kvalitetnim, in z nekaj, po avtoričinem mnenju, vrhunskimi primerki književnosti za otroke in mladino.

Kot primer navaja knjigo *Olga e Claudio* z besedilom Mária Claudia in zelo izvirnimi ilustracijami *Marie Antónie Pestana* (1943). Umetnica se poslužuje slik portugalskih opek in beneških vedut Francesca Guardija iz 18. stoletja in tako ustvarja eksperimentalno ilustracijo z dialogom dveh jezikov – slikarskega in fotografskega – in vzpodbuja otroka in odraslega k iskanju novih razlag in odkritij. Leta 1986 je za to knjigo prejela Nagrado sklada Calouste Gulbenkian za ilustracijo.

Drug tak primer sta knjigi z ilustracijami slikarja *Joséja de Guimarães* (1939) *Isto e que foi ser* (To naj bi bilo) Álvaro Magalhães in *Album de Família* (Družinski album) Jorgeja Listopada. S svojim poigravanjem z nonsensom v besedilu ustvarja slikar izziv domišljiji in poeziji ter nas z barvami in figurami, ki izdajajo njegovo zanimanje za primitivno umetnost, prepušča predstavam in se poigrava s poskusi, da bi nas začaral.

Henrique Cayatte (1957) je začel ilustrirati v sedemdesetih letih in si v osemdesetih letih zagotovil mesto najznamenitejšega predstavnika svoje generacije. Ob ilustracijah, ki jih je naredil za knjigo *Rato da cidade e rato do campo* (Mestna in poljska miš) Alice Vieire, postane povsem jasno, da je Cayatte vnesel nove razsežnosti v knjižno ilustracijo za otroke. Za izhodišče jemlje vire, ki jih otrok že pozna s televizije ali kina, in se igra s številnimi načini podajanja in

zasnovami in celo prestopa meje knjižne strani. Leta 1988 je prejel Nagrado sklada Calouste Gubenkian.

Čisto posebno mesto s stališča upodabljaljoče umetnosti v izdajah za otroke zavzema *Mário Botas* (1952–1983), zdravnik in slikar, ki je umrl zelo mlad. Velika škoda, da nikdar ni dobil ponudbe, da bi ilustriral knjigo za otroke. Zapustil pa je enkratno delo *o Sr. Custódio* – po besedilu Raula Brabdáa – ki ga je založba Quetzal izdala po njegovi smrti. Njegova surrealistično obarvana ilustracija buri otrokovo domišljijo in jo bogati z novimi vtisi.

Bistvenega pomena za modernizem petdesetih let v portugalskem slikarstvu je prispevek neorealističnega slikarja *Julia Resenda* (1917). Njegova dela so knjižne umetnine za otroke. Z vodnimi barvami pričara slikar svetlo in lahko gibanje, ki sprošča našo fantazijo in se igra z liki v zgodbi. Vse to vzdušje odkrivamo v *Aquela nuvem e outros* (Tisti oblak in drugi) pesnika Eugenia de Andrada in v *A noite de Natal* (Božična noč) Sophie de Mello Breyner.

V produkciji devetdesetih let postavlja avtorica kot največji dosežek delo

Sonhos na palma da mao (Sanje na dlan) Luise Dacosta s slikami *Angele Melo* (1952), arhitektke, ki se je posvetila ilustriranju. S svojimi ilustracijami, ki sledijo surrealistični usmeritvi, nikoli ne skuša »razlagati besedila«, ampak s svojo umetnostjo izziva številne možne načine interpretacije.

Avtorica z obžalovanjem ugotavlja, da primeri, ki jih je prikazala v svojem pregledu, niso tisto, kar na splošno ponujajo portugalske knjižne izdaje za otroke. Kritike in ocene, objavljene v periodičnem tisku, ne pomagajo dosti, ker ilustracijo bodisi ignorirajo ali pa je njihov odnos do nje prepovršen. Besedilo ostaja vsemogočno.

Avtorica upa, da ji je uspelo izraziti svoje prepričanje o pomembnosti vloge ilustracije in njene funkcije in zaključuje z mislijo: »Moje razmišljanje je skoraj vedno osamljeno in individualistično. Do pravega razmišljanja pa se da priti s pomočjo dialoga, z izmenjavo mnenj in pojmov in s primerjanjem ter upoštevanjem mnenj drugih.«

Prevedla in povzela
Breda Mahkota

Yukiko Kobayashi

(častna podpredsednica International Children's Bunko Association)

BUNKO SE ŠIRI

Pred kakimi 17 leti je bil ustanovljen Dan Dan Bunko, predhodnik IC Bunka.

Japonska ima edinstveno in zelo razvito volontersko dejavnost, imenovano Bunko, ki omogoča otrokom, da lahko v svoji soseški uživajo ob dobrih knjigah. Z Bunkom navadno začno matere, ki želijo napraviti knjižnico svojih otrok dostopno tudi otrokom iz soseščine. Otrokom berejo dobre knjige, a ne

samo to, skupaj z njimi tudi pojejo, se igrajo, si izmišljajo zgodbe, recitirajo, rišejo itd. Te dejavnosti pomagajo otrokom, da se razvijajo v ljubitelje knjig.

ICBA izhaja iz istega načela, samo da je tu namesto japonskega angleški, francoski ali nemški jezik in se skupina imenuje International Children's Bunko ali na kratko IC Bunko. Na Japonskem je veliko otrok, ki so nekaj let preživel v tujini, in njihova znanja in mednarodne